

Szabó Éva Eszter

POLITIKAI FOLYAMATOK LATIN-AMERIKÁBAN A BALOLDALI TÉRNYERÉS JELENTŐSÉGE

2006-ban Latin-Amerika tíz országában tartanak elnökválasztást, és a közvélemény-kutatások szerint egyre nő az esélye annak, hogy a térség politikai földrajzát a baloldali pártok alkotta kormányok határozzák meg az elkövetkező években. 2005. december 18-án Evo Morales győzelme Bolíviában már ezt a tendenciát támasztotta alá. Azután a szocialista Michelle Bachelet győzelme Chilében február 15-én továbberősíteni látszik a baloldal térnyerésével kapcsolatos várakozásokat. Costa Rica és Kolumbia kivételével¹ – ahol a jobbközép politikai erőit veszik a biztos befutóknak – a Peruban április 9-én, Mexikóban július 2-án, Braziliában és Ecuadorban október 10-én illetve 15-én, Nicaraguában november 5-én, és végül Venezuelában december 3-án tartandó választásokon a baloldal jelöltjeinek sikerére számítanak az elemzők.²

Latin-Amerika és az új baloldal

A baloldal politikai erőinek sikeres szereplése azonban messze nem újkeletű a latin politikai palettán: Venezuela, Chile, Brazília, Argentína és Uruguay évek óta a baloldal kormányzása alatt áll. A baloldali pártok térnyeréséhez szükséges politikai

¹ Costa Ricában ezekben a napokban zajlik a 2006. február 5-i választások után a szavazatok újraszámolása a túl szoros választási eredmény miatt Óscar Arias (40,5%) és Ottón Solís (40,2%) között. Lásd *Latin America's Year of Elections*, BBC News 2006. február 26., http://news.bbc.co.uk/1/shared/spl/hi/americas/06/year_of_elections/html/nnlpage6.stm. Kolumbiában a jelenlegi kormányfő, a független jobbközép-párti Álvaro Uribe, 65,2%-kal vezet a többi jelölttel szemben a május 28-án esedékes választások előtt, lásd *Geografía política de Latinoamérica*, El Universal 2006. február 26., www.eluniversal.com.mx/elmundo/index.html. Kivételt képez a latin-amerikai választások sorában Haiti, ahol 2006. február 7-én választották meg René Prévalt a 2004 óta az országban tartózkodó ENSZ-békefenntartók felügyelete mellett. Préval 1996 és 2001 között volt elnök, a második olyan politikus Haiti történetében, aki végig ki tudta tölteni elnökségének idejét. A választási folyamat amerikai részről történő befolyásolása ezúttal is központi témája volt a nemzetközi médiának, különösen miután 2006. január 30-án a New York Times felfedte, hogy a Bush-kormányzat közreműködött a Jean-Bertrand Aristide elleni katonai puccsban 2004 februárjában. Az idén februári, zavaros és erőszaktól sem mentes választások alkalmával az USA több száz tengerészgyalogost küldött Haiti és a Dominikai Köztársaság határára egy többhónapos, ún. humanitárius gyakorlatozás keretében, amely összesen 14 000 főnyi csapatokat mozgat meg a térségben. A csapatok jelenléte komoly feszültségeket eredményez, különösen Hispaniola szigetének dominikai felén. Lásd *New York Times Reveals U.S. Support of 2004 Haiti Coup*, Haiti Progress, 2006. február 1., www.haitiprogess/eng02-01.html; Bill VAN AUKEN: *US Troop Deployment Sparks Protests in Dominican Republic*, ZNet, 2006. február 20., www.zmag.org/content/showarticle.cfm?SectionID=20&ItemID=9761.

² *Geografía política de Latinoamérica*, El Universal 2006. február 26., www.eluniversal.com.mx/elmundo/index.html; *Latin America's Year of Elections*, BBC News 2006. február 26., [www.news.bbc.co.uk/1/shared/spl/hi/americas/06/year_of_elections/html/nnlpage6.stm](http://news.bbc.co.uk/1/shared/spl/hi/americas/06/year_of_elections/html/nnlpage6.stm).

feltételeket a régió egészét 1998 és 2002 között sújtó mély recesszió teremtette meg, amelyhez az USA elmúlt 25 évben gyakorolt neoliberális gazdaságpolitikája nagymértékben hozzájárult. A Latin-Amerika-szerte tapasztalt gazdasági mélypont azonban véget vetett azoknak a várakozásoknak, amelyeket még a kilencvenes évek elején az úgynevezett „washingtoni konszenzus” neoliberalizmust megtestesítő, inflációcsökkentő szabadpiaci reformjai keltettek. Ez az 1980-as években az USA által útjára indított neoliberális gazdasági modell a latin-amerikai gazdaságok fokozott liberalizálását és privatizációját célozta. A kiegyensúlyozott makrogazdasági politikát, a szabad kereskedelmet, a privatizációt és a deregulációt hangsúlyozó washingtoni konszenzus azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Helyét egyre több országban a baloldal politikai erői által szorgalmazott új, a régió sajátosságaihoz és igényeihez jobban alkalmazkodó „Washington utáni konszenzus” váltotta fel. Az új megközelítés a többé-kevésbé kiegyensúlyozott makrogazdasági politikát a társadalom helyzetét javító kiadásokkal ötvözte, és bár országonként eltérő mértékben, de visszafogottabban lépett fel a további liberalizáció területén. Ez az alapvetően neoliberális gazdaságpolitika-ellenes irány vonzó alternatívaként jelent meg a választók körében. Mindehhez kapcsolódott az a tény, hogy 2002-től a kínai és indiai ipar növekvő igényei miatt emelkedésnek indultak az árak a nyersanyagok és közszükségleti árucikkek világpiacán, amelyek Latin-Amerika erősségét képezik (bár be is határolják fejlődésének lehetőségeit).³ A baloldali kormányok népszerűségét így egyszerre növelte a gazdaság jobb teljesítménye, illetve az abból származó bevételekből a társadalom problémáinak orvoslására tett lépéssorozat.

Az új baloldal térnyerésében azonban a gazdasági tényezők mellett hasonlóképpen meghatározó szerepet játszott a nemzetközi politikai légkör alapvető változása is. A hidegháború utáni világban szertefoszlott a kommunizmus jelentette veszély, és ezáltal a jobboldali katonai rezsimek létjogosultsága is. A katonai jobboldal vétoi már nem szabtak gátat a mérsékelt baloldal terveinek, ami pedig elősegítette a baloldali pártok felelősségteljes, kiegyensúlyozott politizálását. Mindezek eredményeként a kilencvenes évek során a demokráciára jellemző politikai váltógazdaság végre Latin-Amerikában is inkább megszokottá vált, semmint kivételt képezett. Napjainkra a katonai kormányoknak nyoma sincs, az idő előtt leköszönni kénytelen kormányok esetében is a demokratikus szabályok mentén zajlik az átmenet az új választásokig (jelenleg például éppen Ecuadorban), választási csalásokról ritkán szólnak a hírek, a sajtó szabad és a mindenkor kormány kritikájára épít, s egyre nő a civil mozgalmak aktivitása. Minden probléma ellenére elmondható, hogy a de-

³ Vö. *Previewing Latin America's Elections*, *The Economist*, 2005. november 24.

mokrácia határozottan gyökeret vert Latin-Amerikában, és életerősebb, mint a nyugati félteke történelme során korábban bármikor.⁴

Az amúgy gyenge gazdasági teljesítmény mellett voltaképpen komoly eredmény a demokrácia helyzetének illetően megerősödése az elmúlt 15 év alatt. A latin-amerikai demokráciáknak ugyanis súlyos társadalmi problémákkal kell szembenézniük. Latin-Amerika mintegy 550 milliós lakosságából 220 millióan szegények (40%), 110 millióan pedig (20%) mély szegénységben tengetik az életüket, kevesebb mint napi egy dollárból. A demokráciák destabilizálódásának veszélyét mégsem a szegénységben, hanem a társadalmi kirekesztettségben látják a szakemberek.⁵ Mindemellett a közvélemény-kutatások két csoportra osztják a választókat leginkább foglalkoztató kérdéseket. Az első a munkahelyek számának növelése, aminek szorosan kapcsolódnia kell a térség egészét leginkább sújtó szegénység és az éles társadalmi és gazdasági egyenlőtlenségek elleni küzdelemhez. A második a korrupció elleni küzdelem, a közbiztonság javítása és a szervezett bűnözés elleni harc.⁶ A választásokat ezek az adott nemzetet foglalkoztató kérdések fogják eldönteni, nem pedig a George Bush és a venezuelai Hugo Chávez elnök között régóta fennálló feszültség, amint azt sokan hinni vélik.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a demokrácia problémáit kizárólag egy adott kulturális és nemzeti politikai kontextus keretében lehet elemezni. Eszerint „Nincs olyan, hogy latin-amerikai demokrácia, inkább különböző fokú fejlettségi szinten álló demokráciákról beszélhetünk egy hatalmas és kulturálisan sokszínű régióban”.⁷ Hasonlóképpen, bár elmondható, hogy a neoliberális-ellenesség közös motívuma a demokratikus baloldalnak, már annak mértékében is nagyok az eltérések az egyes országok között, ahogy azt Chile és Brazília nyitottabb hozzáállása példázza Venezuela, Argentína és Bolívia gazdasági nacionalizmusával szemben. A latin-amerikai baloldal messze nem egységes. Ugyanakkor az amerikai és a nemzetközi média hajlamos egy Latin-Amerikában mindent elsöprő antikapitalista, anti-imperialista és Amerika-ellenes baloldal kialakulásának a veszélyeire figyelmeztetni.⁸ És valóban, a nyolcvanas–kilencvenes évek konzervatív jobboldali kormányai-

⁴ Lásd Paulo SOTERO: *Democracy in Latin America: Alive But Not Well* = *Latin America. The Coming Changes*. Carnegie Endowment for International Peace, 2005, 22; James PAINTER: *Latin America Faces Year of Change*, BBC News, 2005. november 24., www.news.bbc.co.uk/1/hi/world/maericas/4435522.stm.

⁵ SOTERO: *I. m.*, 22–24, 28.

⁶ Ez utóbbiak szükségessége különösen a közép-amerikai államokban és Kolumbiában szerepel napirenden, és ezen a területen a konzervatív jobboldal szokott sikerrel fellépni.

⁷ SOTERO: *I. m.*, 28. Paulo Sotero a brazil napilap, az O Estado de Sao Paulo washingtoni tudósítója.

⁸ Lásd Jorge CASTANEDA: *Latin America's Two Left Wings*, Newsweek International, 2006. január 9., www.msnbc.msn.com/id/10682402/site/newsweek; Andrés OPPENHEIMER: *La falacia del bloque izquierdista latinoamericano*, El Nuevo Herald, 2006. január 15., www.miami.com/mld/elnuevo/news/columnists/andres_oppenheimer/13628883.htm.

nak a helyét egyre-másra vették, veszik és vehetik át a baloldali politikai erők vezetői: a sor Hugo Chávazzal (szocialista, „bolívarista”) indult Venezuelában 1998-ban, majd következett Ricardo Lagos (szocialista) Chilében 2000-ben és az ő nyomdokaiban járó Michelle Bachelet (szocialista) a mostani 2006. januári választásokon; Lula da Silvát (szocialista) 2002-ben választották meg Braziliában és 2006-ban ismét esélyesként indul; Néstor Kirchner (baloldali peronista) 2003-ban nyert Argentínában; Tabaré Vázquez (szocialista) Uruguayban a 2004-es választásokon szerepelt sikerrel, Evo Morales (szocialista) pedig Bolíviában 2005 decemberében. Az idei választásokon jó eséllyel indul Peruban Ollanta Humala (baloldali nacionalista), Mexikóban Andrés Manuel López Obrador (baloldali populista), Ecuadorban León Roldos (szocialista) és Nicaraguában akár ismét Daniel Ortega (sandinista) kerülhet kormányra.

A két baloldal

Egységes vonulat helyett azonban két baloldali irányzatot lehet megkülönböztetni Latin-Amerikában. Az egyik olyan vezetők irányítása alatt áll, akik kommunista, szocialista vagy castroista háttérrel indultak, tanultak a Szovjetunió, Kuba és a latin-amerikai baloldal hibáiból, újjászervezték erőiket, és megértették a globalizáció és a szegénység által egyszerre behatárolt politikai korlátokat. Ehhez az irányzathoz tartozik a baloldal Chilében, Braziliában, Uruguayban és várhatóan Nicaraguában is. Ez a baloldal a hagyományos makrogazdasági kereteken belül fektet hangsúlyt a társadalompolitikára az oktatásügyi, egészségügyi, lakásügyi és a szegénységellenes programok formájában. A demokratikus intézmények kiterjesztésére és az egyenlőtlenségek fokozatos csökkentésére törekszik, bár a folyamat tele van zökkenőkkel, és olykor el is akad. Az ebbe a csoportba tartozó kormányok gyakran mondanak ellent az Egyesült Államoknak, de ritkán viszik kenyértörésre a dolgot – állítja Jorge Castaneda volt mexikói külügyminiszter (2000–2003) és akadémikus, a latin-amerikai baloldal elismert elemzője.⁹ Így például Chile szembeszállt az USA-val az ENSZ Biztonsági Tanácsában Irak ügyében, ugyanakkor a két ország épp az iraki invázió kezdetén írta alá szabadkereskedelmi egyezményét; Brazília nem kér egy USA-val kötendő szabadkereskedelmi egyezményből, amíg az nem csökkenti saját mezőgazdaságának állami támogatásait, de Lula da Silva a magánrezidenciáján fogadta Busht egy baráti találkozón, miközben a brazil főváros utcáin Bush-bábukat

⁹ CASTANDEA: I. m.

égettek a tüntetők. Uruguay pedig felújította a diplomáciai kapcsolatait Kubával, de jelenleg egy szabadkereskedelmi egyezményről tárgyal az USA-val, annak ellenére, hogy ezt Mercosur-tagsága nem tenné lehetővé; mi több, az uruguayi kormány a Mercosur egészének csatlakozását fontolgatja javasolni egy USA-val kötendő egységes szabadkereskedelmi egyezményhez.¹⁰ Elemzők szerint ez a baloldal hasznos Latin-Amerika számára, és a csoporton belül Chile a legjobb példa arra, hogy a diktatúra felszámolása, a nyitottabb gazdaság, a külföldi befektetések előmozdítása és a társadalompolitikai célok összekapcsolása a leghatékonyabb módszer a szegénység és az egyenlőtlenségek felszámolásának.¹¹

A másik baloldali irányzat ettől nagyon eltérő. Alapját a hagyományos, latin-amerikai populizmus alkotja. Amolyan retrográd baloldal a hatvanas évekből, amely a gazdasági nacionalizmust hirdeti, és alapvetően antiimperialista (amit a nemzetközi média előszeretettel állít be Amerika-ellenességgnek¹²). Ezt az irányzatot testesíti meg a baloldal Venezuelában, Argentínában, Bolíviában, s várhatóan Peruban és Mexikóban is. Castaneda a következőképpen jellemzi eme irányzat politikusait: „Chávez nem Castro, hanem Perón sok olajjal. Evo Morales nem egy bennszülött Che Guevara, hanem egy ügyes és felelőtlen populist. López

¹⁰ Vö. Andrés OPPENHEIMER: *La rebelión en el Mercosur*, El Nuevo Herald, 2006. január 19., www.miami.com/mld/-elnuevo/news/columnists/andres_oppenheimer/13657169.htm.

A dél-amerikai közös piacot, a Mercosurt 1991-ben alapította Brazília, Argentina, Paraguay és Uruguay, és 2006. decemberében teljes jogú tagként fog csatlakozni hozzájuk Venezuela, amellyel a csatlakozási tárgyalások 2005. decemberében sikerrel lezárultak. Bolívia, Chile, Columbia, Ecuador, Peru és Venezuela jelenleg társult tagsággal rendelkeznek. A gazdasági blokk szabályai szerint a teljes jogú tagok önállóan nem köthetnek külön szabadkereskedelmi megállapodást egy harmadik országgal. Az utóbbi években azonban a Mercosur hatékonysága jelentősen romlott. A Latin-Amerikai Integrációs Egyesület (ALADI) adatai szerint, míg 1998-ban 40 milliárd dollár értékben zajlottak kereskedelmi ügyletek a Mercosuron belül, addig 2005-re ez az összeg 21 milliárd dollárra csökkent. A megoldást a térség további integrációjában látják a felek. Folyamatban van az 1969-ben alapított Andok Paktummal, mai nevén az Andok Közösségével (Bolívia, Columbia, Ecuador, Peru és Venezuela) való egyesülés, amely várhatóan 2007-re zárul le. Dél-Amerika eme két szabadkereskedelmi övezetének egyesítésével kívánják létrehozni a Dél-Amerikai Nemzetek Közösségét, amely egy dél-amerikai szabadkereskedelmi övezetként funkcionálna. Az Egyesült Államok által 1994 óta propagált, egész kontinensre kiterjedő Amerikai Szabadkereskedelmi Térségbe (FTAA) történő integráció lehetősége komoly vita tárgyát képezi, miközben 2006. januárjában megalakult a NAFTA mintájára a CAFTA, a Közép-Amerikai Szabadkereskedelmi térség az Egyesült Államok, Guatemala, Honduras, Nicaragua, El Salvador, Costa Rica és a Dominikai Köztársaság részvételével.

¹¹ Lásd CASTANEDA: *I. m.*; OPPENHEIMER: *La falacia del bloque izquierdista latinoamericano*. Az argentin származású Oppenheimer az amerikai Miami Herald és az El Nuevo Herald Pulitzer-díjas állandó munkatársa, akit a radikális baloldal Castro-ellenes konzervatívként emleget. Állandó rovata, a The Oppenheimer Report elsősorban a Latin-Amerikát érintő politikai kérdéseket elemzi. Castaneda politikai pályafutását a Mexikói Kommunista Pártban kezdte, de idővel a mérsékelt, balközép irányába mozdult el. Az akadémikus, egyetemi tanár rendszeresen publikál napilapokban, például a Reforma (Mexikó), az El País (Spanyolország), a Los Angeles Times (USA) oldalain, illetve a Newsweek magazinban. A politikus a modern, felelősségteljes baloldal létrejöttét tartja a jelenlegi latin-amerikai politikai folyamatok legfontosabb eredményeként.

¹² A Bush-kormányzat kritikája vagy az amerikai gazdaságpolitikával való elégedetlenség nem egyenlő az Amerika-ellenességgel. Az Amerika-ellenesség médiabélyegét az antiimperialista baloldal elemzői is elutasítják. Lásd például a New York-i Kuba Szolidaritás csoport koordinátorának, az USA-ban élő radikális castroista Nahemnek a cikkét: Ike NAHEM: *Latin American Political Realities, Cuba, and US Politics Today*, ZNet, 2006. február 15., www.zmag.org/content/showarticle.cfm?ItemID=9731.

Obrador se nem Chávez, se nem Lula, [hanem egy] pénzsórá, önkényre hajlamos populistá. Kirchner pedig elvű peronista és büszke is rá.”¹³ Ezeknek a kormányoknak a gazdaság teljesítménye, a demokratikus értékek, a külföldi és hazai befektetők érdekeinek összehangolása, illetve az Egyesült Államokkal ápolat jó viszony nem célkitűzés, hanem kényszerűség. A lényeg a retorikai kakaskodás, a népszerűség fenntartása bármilyen áron, a Washingtonnal való kötekedés, valamint a nemzetgazdaság erőforrásainak és a külföldi hitel visszafizetési forrásaiknak az ellenőrzése. Ez a baloldal károkat okozhat Latin-Amerikának. Gazdasági lépései inflációhoz vezethetnek, a külföldi befektetések elősegítésének elhanyagolásával még nagyobb szegénységet és egyenlőtlenséget generálhatnak, konfrontációt eredményezhetnek az Egyesült Államokkal, és visszavethetik a demokrácia és az emberi jogok tisztelete terén elért eredményeket.

Nemcsak ez a két baloldali irányzat nem mutat fel egységet, hanem mindkét csoporton belül is feszülnek komoly ellentétek. Itt van rögtön Uruguay példája a Mercosurból való kikacsintgatással az Egyesült Államok, sőt Kína felé is. Eközben Argentína azért nehezelt Brazíliára, mert az jelentős előnyökre tett szert a Mercosur-ban 2005-ben: míg a brazil export Argentínába tízmilliárd dollárt tett ki tavaly, az argentin export Brazíliába csak hatot. A bolíviai választásokon nyertes Moralest lelkesen támogató Kirchner-kormányt igencsak lehűtötte az a hír, hogy Bolívia megemeli az Argentínába korábban kedvezményes áron szállított földgáz árát. Moralesnek a kokalevél-termesztés legalizálására tett kampányígéretei pedig aggodalommal töltötték el a térség több országát, és nem csak Bolívia közvetlen szomszédait. De talán a legbeszédesebb Chile és Bolívia példája, amelyek között határviták miatt még csak diplomáciai kapcsolatok sem állnak fenn,¹⁴ és Morales hazájában Bachelet egyik legélesebb kritikusa. A venezuelai olajdollárok által szponzorált regionális integrációs törekvéseknek és az Egyesült Államoktól való eltávolodásnak jelentős belső érdekellentéteket kellene legyőznie. Chávez bolívarista forradalmi szekere pedig alapvetően ki van szolgáltatva a nyersolaj világpiaci áringadozásának – legyen az most bármilyen kedvező is – és még inkább korlátozott olajfinomító-kapacitásának.¹⁵

A két baloldal távol áll bármiféle egységtől, ami az Egyesült Államok számára Latin-Amerikának mostanában a média által gyakran emlegetett „elvesztéséhez” vezet-hetne. Az Amerika-ellenesség és Chávez nemzetközi befolyásának eltúlzása a média és a szakértők részéről arra viszont feltétlenül alkalmas, hogy felrázza a Közel-Kelet-

¹³ CASTANEDA: *I. m.*

¹⁴ A csendes-óceáni háború (1879–1883) eredményeként Chile elfoglalta Peru déli részét, Bolíviát pedig elvágta tengerparti területeitől. Bolívia 1884 óta többször felvetette a tengerhez való kijutás és a szabad kikötőhasználat kérdését. A kérdés Bolívia és Chile között mindmáig rendezetlen.

¹⁵ Lásd OPPENHEIMER: *La falacia del bloque izquierdo latinoamericano.*

re koncentráció Bush-kormányzatot az amerikai kontinenssel kapcsolatos közönyös önelégültségéből – bár az elégedetlenség mértékével maga Bush is szembesülhetett az argentinai Mar del Platában 2005 novemberében tartott negyedik összamerikai csúcstalálkozón. Nem Chávez populizmusa és személyes okokra visszavezethető USA-ellenes felhangjai, hanem az Egyesült Államok Latin-Amerikával kapcsolatos érdektelensége jelenti a legnagyobb veszélyt az Amerika-közi kapcsolatokban.¹⁶ Peter Hakim, a washingtoni Amerika-közi Dialógus Kutatóközpont igazgatójának a Foreign Affairsben megjelent elemzése szerint „a régió továbbra is az Egyesült Államok külpolitikai látókörének periferiáján fog elhelyezkedni. [...] Szerencsés esetben a térség fenn tudja tartani a közelmúltban elért szerény gazdasági növekedést, de nem fog tudni olyan kereskedelmi és befektetési lehetőségeket felmutatni, mint amilyeneket az Egyesült Államok Ázsiában és Kelet-Európában talál.”¹⁷ Az eredmény elszárazított lehetőségek sora mindkét oldalon, amikor Európában és Ázsiában egyaránt egyre erősödő regionális gazdasági blokkok vannak kialakulóban. A dinamikus gazdasági programok és kölcsönös előnyökre építő Amerika helyett pedig egy rosszalló Latin-Amerikát és egy közömbös Egyesült Államokat találunk.

A két Amerika

A történész szemével nézve ismerős ez a forgatókönyv. A kontinensen tapasztalható feszültség egy történelmi minta megismétlődését, ciklikus visszatérését jelzi. A Latin-Amerikával kapcsolatos intenzív koncentráció és érdektelenség váltakozása végigkíséri az Egyesült Államok latin-amerikai politikájának 20. századi történetét, és a minta folytatódni látszik a 21. században is. Az „északi kolosszus” hagyományosan csak a válságok idején szentel figyelmet a kontinens egyébként mindig biztosra vett felének. Ilyen volt a II. világháborút, az 1959-es kubai forradalmat, majd az 1980-as éveken végighúzódozó közép-amerikai válságot kísérő időszakra jellemző aktív amerikai fellépés politikai és gazdasági vonalon egyaránt. Az előbbi az 1965-ös Johnson-doktrína és az 1983-as Reagan-doktrína, az utóbbi az 1961-es „Szövetség a haladásért” és az 1982-es „Karib-medence kezdeményezés” fémjelazte. A kilencvenes években, a hidegháború lezárultával ismét eluralkodott a közöny.

¹⁶ Vö. Jackson DIEHL: *Our Latin Conundrum*, Washington Post, 2006. január 2., www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/01/01/AR2006010100387.html; Richard WOLFFE – Holly BAILY: *More Bad News for Bush*, Newsweek, 2005. november 9., www.msnbc.msn.com/id/9981813/site/newsweek; Andrés OPPENHEIMER: *El peligro del aislacionismo norteamericano*, El Nuevo Herald, 2005. november 27., 1B.

¹⁷ Peter HAKIM: *Is Washington Losing Latin America?* Foreign Affairs, 2006. január-február, www.foreignaffairs.org/20060101faessay85105/peter-hakim/is-washington-losing-latin-america.html.

És bár a 2000-es választási kampány során Bush több figyelmet ígért Latin-Amerikának, majd megválasztását követően Vicente Fox mexikói elnök volt az első külföldi államférfi, akivel találkozott, minekutána a latin-amerikai országok többsége nem támogatta az iraki inváziót, a beígért figyelem is elmaradt. Azonban akárcsak a korábbi évtizedekben, a figyelem hiánya ezúttal is politikai vákuumot teremtett, amelyben az új baloldal térnyerésére kerül sor. Ennek a baloldalnak a populista, radikálisabb irányzata aggasztja az Egyesült Államok Latin-Amerika-szakértőit.¹⁸

A fő problémát nem az egyes politikusok népszerűséget és szavazatokat begyűjtő, kakaskodó USA-ellenes retorikája jelenti. A latin-amerikai új baloldaltól, beleértve annak radikálisabb felét is, felelőtlenség azt állítani, hogy Amerika-ellenes. Igaz ugyan, hogy az Egyesült Államok iraki szerepvállalását elítéli kontinensszerte, és Bush nagyon népszerűtlen a latin országokban, Amerika-ellenességről mégis erős túlzás lenne beszélni a világnak ezen a felén. Kuba az élő példa arra, hogy mihez vezet az USA-ellenesség: lehetséges, de a kérdés az, hogy megéri-e. A latin politikusok tisztában vannak a kontinensen fennálló geopolitikai valósággal, de a szuperhatalom közönye kiábrándító és eltávolodást eredményez. Ennek a feloldására – a harmincas évekhez hasonlóan – egy újabb jószomszédsági politikára volna szükség, ami a kölcsönös tiszteleten és szolidaritáson kívül legfőképpen annak a ténynek a tudatos kihasználásán alapul, hogy mindkét félnek nagy szüksége van egymásra. Az USA messzemenően Latin-Amerika legfontosabb kereskedelmi partnere. Bár a Kínába irányuló latin-amerikai export jelentősen nőtt az utóbbi időben, amit jól jelez, hogy az 1999-ben még 9 milliárdos összeg 2005-re elérte a 30 milliárd dollárt,¹⁹ az USA esetében egy olyan kapcsolatról van szó, amely átlagosan évi 400 milliárd dollár értéket tesz ki. Az Egyesült Államok pedig több mint 150 milliárd dollár értékben exportál Latin-Amerikába, azaz közel olyan értékben, mint az Európai Unióba.²⁰ Latin-Amerika jelentősége az USA számára azonban nem csak a gazdasági mutatókon alapul: az Egyesült Államok világhatalmi pozíciójának és nemzetközi érdekérvényesítő képességének szempontjából stratégiai jelentőségű a nyugati félteke egysége.

Az új baloldal térnyerése Latin-Amerikában újfajta politikát igényel az Egyesült Államoktól. Ezt pedig nem lehet pusztán a kontinens egészére vonatkozó, az Európai Unió és elsősorban Kína egyre növekvő latin-amerikai gazdasági szerepvál-

¹⁸ Lásd pl. Javier CORRALES: *Hugo Boss*, Foreign Policy, 2006. január-február; Tim PADGET: *Why Latin America Bashes Bush*, Time, 2005. november 4., www.time.com/time/world/article/0,8599,1126425,00.html; Niall FERGUSON: *Want Historic Trouble? Look South*, Los Angeles Times, 2006. február 13., www.latimes.com/news/printedition/opinion/la-oe-fergusson13feb13,1,377001column?ctrack=1&csel=true.

¹⁹ Vö. PADGET: *I. m.*; Andrés OPPENHEIMER: *Quiénes ganaron y quiénes perdieron en el 2005*, El Nuevo Herald, 2005. december 25., www.miami.com/mld/elnuevo/news/columnists/andres_oppenheimer/13482284. Becslések szerint a Latin-Amerikából Kínába érkező import 2010-re elérheti a 100 milliárd dollárt.

²⁰ Lásd HAKIM: *I. m.*

lalását kivédeni kívánó Amerikai Szabadkereskedelmi Térség (FTAA) propagálásával és a további szabadkereskedelmi reformok sürgetésével megoldani. Ennek a megközelítésnek az elégtelenségével Washingtonnak az amerikai államok 2005. novemberi csúcstalálkozóján kellett szembesülnie. Ugyanakkor a baloldal fő célja, a munkahelyek teremtése valamint a szegénység és az egyenlőtlenségek csökkentése nem lehetséges anélkül, hogy a gazdasági globalizációnak ne engednének nagyobb teret, a geopolitikai helyzetből adódóan főként az USA befektetéseinek formájában. Ahhoz, hogy Latin-Amerika szegényei és gazdagjai között csökkenteni lehessen a szakadékot, a Washington és Latin-Amerika közötti űrt is át kell hidalni. A megegyezés és kiegyezés egyértelműen közös érdek.

Sok múlik azon, hogy az Egyesült Államok hogyan talál hangot a latin-amerikai választások eredményeként hatalomra került és kerülő baloldali államfőkkel. Venezuela esetében egyértelmű a kudarc. Az 1998-ban megválasztott, önmagát 21. századi szocialistaként definiáló és Fidel Castróval baráti kapcsolatokat ápoló venezuelai Hugo Chávez és a Bush-kormányzat közötti kapcsolatok történelmi mélyponton vannak. A két ország viszonya elsősorban egy 2002-ben megkísérelt és megghiúsult katonai puccs miatt romlott meg. A demokratikusan megválasztott és népszerű elnök elmozdítására tett kísérletekben az USA-nak – vagy ahogy Chávez nevezi: „a birodalomnak” – is szerepe volt, amit a Fehér Ház természetesen tagad. Chávez USA-ellenes retorikájának utóbbi hónapokban tapasztalt fokozódása és az USA olajimportjának 15%-át adó venezuelai szállítások leállításával való fenyegetőzés tehát a két kormányzat között régóta fennálló feszültségből táplálkozik. Washington Chávez irányítása alatt egy újfajta áldemokratikus diktatúrát lát, a venezuelai ellenzék úgyszintén. Az ellenzéki erők azonban sem olyan vezető egyéniséget, sem stratégiát vagy programot nem tudnak felmutatni, amely a látszatdemokráciát irányító Chávez alternatívájaként szolgálhatna.

Az elnök nem titkolt célja az USA hegemon pozíciójának gyengítése egy latin-amerikai gazdasági és politikai integráció kialakításán keresztül, amelynek Venezuela lenne a motorja, és a folyamatnak a mindezidáig elszigetelt Kuba is aktív részese lenne. Venezuela befolyásának alapját az olaj-boom szolgáltatja, és jelentőséget tovább növeli, hogy a dél-amerikai ország a nyugati félteke legnagyobb olajkészleteivel rendelkezik, világviszonylatban pedig az ötödik legnagyobb olajexportőr.²¹ Kedvezményes olajszállításai az energiaszegény környező országokba, például Kubába, illetve a hiteltörlesztésekkel küszködő országok, például Argentína, Ecuador és Bolívia pénzügyi támogatása jelentősen növelte Chávez nemzetközi népszerűségét. Ugyanakkor az Egyesült Államoktól függetlenített latin-amerikai integráció

²¹ Lásd Christopher TOOTHAKER: *Chavez Warns U.S. on Oil Exports*, Washington Post, 2006. február 17.; CORRALES: *I. m.*

a retorika szintjén látszik megmaradni, hiszen például Chilének 2004 óta van szabadkereskedelmi egyezménye az USA-val, amit jelenleg Uruguay is fontolgat; 2006 januárjában pedig Washington irányításával megalakult a Közép-Amerikai Szabadkereskedelmi Térség (CAFTA).

Bár Chávez befolyása vitathatatlan Latin-Amerikában, önkényuralmi hajlama – mint például elnöki pozíciójának állandósítására tett javaslata²² – komoly ellenérzéseket szül a demokratikus szabályokat szem előtt tartó latin-amerikai politikusok körében. Például a volt brazil elnök, Fernando Henrique Cardoso szerint Hugo Chávez a 19. századi provinciális katonai és politikai vezér, a *caudillo* modernkori megtestesülése. Amolyan világmegmentő, küldetéstudattal rendelkező populista egy nem meghatározott forradalmi programmal, amely a szlogen szintjén „bolívarizmusként” ismert. Cardoso az olajat Venezuela átkának tartja, mivel ez a termék uralja és torzítja el az ország gazdaságát. A hatalmas olajbevételeknek komoly fejlesztési programokat és a gazdaság diverzifikálását kellene finanszíroznia, ehelyett azonban egy olajtól függő, parazita vezető réteg érdekeit szolgálja, míg a többségi társadalom ugyanolyan kirekesztett és szegény marad, mint korábban.²³ És valóban, Chávez kormányzása alatt 2003-ra a szegénységi ráta 43%-ról közel 60%-ra emelkedett. A kubai kormány tanácsára megindított szegénységellenes programokkal 2005 végére sikerült ezt a folyamatot visszaszorítani és ismét elérni egy 40% körüli rátát, ami így is magas.²⁴ A valóság egyelőre kevésbé tükrözi Chávez bolívarista forradalmának ígéreteit. Márpedig ha Chávez kormányának teljesítménye elmarad az amúgy felfokozott várakozásoktól, az autoriter *caudillo* hatalma megdőlhet. Nem vitás, hogy az Egyesült Államok regionális érdekeit egy baráti kormány létrejötte szolgálná Venezuelában, és célja ennek elérése lesz. A közvélemény-kutatások egyelőre azonban Chávez népszerűségéről tanúskodnak, amit a Kubával kötött együttműködés jegyében zajló népegészségügyi program és az analfabetizmus felszámolására tett erőfeszítések tovább növeltek. A 2006 végén esedékes választásokig sok minden történhet, de Chávez pozíciója jelenleg biztosnak látszik.

Washingtonnak Chile esetében van a legkevésbé oka aggodalomra. A dél-amerikai országban 1990 óta a politikai centrum – beleértve a balközép politikai erőit –

²² Az 1999-es, Chávez első megválasztását követő új alkotmány szerint az elnök maximum két egymást követő, hatéves hivatali időszakra választható meg. Az új alkotmány értelmében Chávez első elnöki időszaka 2000-ben kezdődött, ezért újból indulhat a 2006-os választásokon. 2006. február 19-én az elnök bejelentette, hogy alkotmánymódosítást fontolgat annak érdekében, hogy annyiszor lehessen megválasztható, ahányszor a nép ezt akarja. Lásd Clodovaldo HERNÁNDEZ: *Chávez estudia proponer que la reelección presidencial pueda ser indefinida*, El País Internacional, 2006. február 20., www.elpais.es/articulo/20060220elpepuint_2/Tes/Chavez/estudia/ptoponer/reeleccion/presidencial/pueda/ser/-indefinida.

²³ Cardoso Brazília korábbi elnöke (1995–2003), egyetemi tanár és szociológus kutató. Cardosót idézi SOTERO: *l. m.*, 27.

²⁴ Vö. *Mission Impossible*, The Economist, 2006. február 16.; *A Leader for the 21st Century*, The Washington Post, 2006. január 18., A16.

összefogó széleskörű koalíció, a Concertación kereszténydemokrata és szocialista kormányai váltják egymást. A Concertación keretein belül Ricardo Lagos személyében a 2000-es választásokon szocialista politikus került az ország élére, és az ő nyomdokaiban járó szintén szocialista Michelle Bachelet nyerte a 2006. januári választásokat.²⁵ Chile a Washington által propagált neoliberális gazdaságpolitika leg-sikeresebb kivitelezője Latin-Amerikában, és a társadalmi egyenlőtlenségek elleni küzdelem terén is itt a legbiztatóbbak az eredmények. Az 1990-ben 38,5%-on álló szegénységi ráta 2005-re 18,8%-ra csökkent. Akárcsak Mexikót, Chilit is szabadke-rekesdelmi megállapodás köti az Egyesült Államokhoz, és hasonló egyezményekről tárgyal az Európai Unióval, Kínával és Indiával. Nem véletlen, hogy Chile állandó kivételként szerepel a Latin-Amerika gyenge gazdasági teljesítményét és társadalmi egyenlőtlenségeit leíró elemzésekben. Ezért a chilei választások eredménye tükrözi legkevésbé a latin-amerikai baloldal térnyerésének tendenciáját. Bár Bachelet eluta-sítja a Bush-doktrína Latin-Amerikára vonatkozó, Kuba–Venezuela–Bolívia által alkotott „gonosz tengelyének” létjogosultságát, a Washingtonnal biztos gazdasági alapokon nyugvó kapcsolatokat a kiegyensúlyozottság jellemzi.²⁶

Az Andok többi országának politikai folyamatai azonban komoly kihívást jelentene-k már csak azért is, mert problémáik jóval összetettebbek, mint szomszédaik ese-tében. Bolíviában és Peruban nem a demokrácia hiánya (de ide sorolható Ecuador is), hanem a demokrácia kialakulásához szükséges előfeltételek hiánya jelenti a leg-főbb problémát. Ezek az országok a teljes (faji) egyenjogúság biztosításának hiánya miatt nemzetileg messze nem egységesek. Aymara indiánnak és bolíviainak lenni nem egy és ugyanaz. Hasonlóképpen más dolog quechua indiánnak és peruinak vagy bolíviainak lenni. Az Andok eme két országában az etnikai összetételben rejlő tár-sadalmi problémák különösen komoly kérdések elé állítják a politikusokat. Eltérő mértékben ugyan, de mindkét ország súlyos nemzeti integrációs problémákkal küsz-ködik. Mindegyik esetben a többségi társadalom az indián őslakosságból áll, amely azonban a hatalom gyakorlásából teljes mértékben ki van zárva. A 8,8 milliós Bolí-via népességének 63%-a tiszta vérű indián (33% quechua, 30% aymara), 25%-a mesztic és 12%-a fehér. A 27 milliós Peru esetében a népesség 45%-a indián (túl-nyomórészt quechua), 37%-a mesztic és 15%-a fehér. Az indián lakosság számára a kisebbségi fehér társadalom által gyakorolt hatalomban való részvétel elérése a köz-

²⁵ Bachelet a harmadik női kormányfő Latin-Amerika történetében, de az első olyan, aki nem elhunyt férje nyomdokain, hanem saját jogán jutott a pozícióhoz.

²⁶ Lásd Belle for MICHELLE: *The Ruling Coalition Shows Its Strength*, *The Economist*, 2006. január 12.; *A Leader for the 21st Century*; Roger BURBACH: *Bachelet Victory in Chile*, *ZNet*, 2006. január 16., www.zmag.org/content/showarticle.cfm?ItemID=9536.

ponti kérdés. Maga az állampolgárság fogalma sem egészen tiszta az ő esetükben, hiszen nincs egyetértés abban sem, hogy egyáltalán mely országhoz tartozónak vallanak magukat, amikor ezen indián társadalmak többsége országhatárokon átívelő közösségeket takar. Az európai származású kisebbségnek az indián többséggel szemben gyakorolt társadalmi és kulturális kirekesztése olyan mély megosztottságot eredményez, amely megnehezíti a nemzeti identitás kialakulását. Az egységes nemzeti identitás pedig a modern demokráciák létrejöttének előfeltétele.²⁷

Az, hogy az Andok országainak indián társadalmi egyre hangosabban és erőteljesebben követelik a jogukat, egyszerre hordozza magában a hasadás és a demokrácia kiteljesedésének esélyét a térségben. Pozitív kimenetel akkor várható, ha az adott ország többségi indián őslakossága az európai származású kisebbségi társadalommal közösen, egy nemzeten belül lép fel a hatalomban való egyenjogú részvétel érdekében. A demokrácia ilyen történő kiteljesedéséhez azonban sok idő és még több erőfeszítés szükséges, a kirekesztés ugyanis nagyon mélyreható, társadalmi és kulturális egyszerre. Jelenleg két ország – egy indián és egy fehér – párhuzamos létezéséről beszélhetünk mindegyik esetben. Az integráció hiánya Bolívia és Peru európai és indián részei között a destabilizáció állandó forrásául szolgál, és így bármilyen színezetű pártot képviseljen is, minden elnök egy folyamatos legitimitási válsággal néz szembe.²⁸

Mindezek fényében a baloldali aymara indián politikus, Evo Morales 54%-os választási győzelme Bolíviában történelmi jelentőségű, és Washington számára a radikális baloldal győzelmének esélyét vetíti előre az idei perui és ecuadori választásokon. A szocialista politikus az ország első indián származású elnöke, aki új korszakot hirdetett meg 500 éve kirekesztettségben élő népének, és ezáltal a bolíviai demokrácia kiszélesítését valósította meg. Fidel Castro és Hugo Chávez felé megnyilvánuló csodálata, a külföldi tőkével szembeni gyanakvása, gazdasági nacionalizmusa valamint antiimperialista és populista megnyilvánulásai azonban nyugtalanítóak az Egyesült Államok számára. Morales a kokalevél-termelő parasztok vezetőjeként ellenzi az USA által sürgetett, a termelés-visszaszorítást célzó programokat,²⁹ továbbá az ország szénhidrogén- és földgázkészletei feletti állami ellenőrzés kiterjesztése

²⁷ Vö. SOTERO: *I. m.*, 26.

²⁸ Lásd *Uo.*, 26–27.

²⁹ Az Andok őslakossága a kokalevelet évszázadok óta használja természetes formájában gyógyszerként és élelmiszerkiegészítésként. A növény leveleit szentként tisztelik, és a helyi kultúra szerves része. A kokalevél rágása és a kokalevéltea fogyasztása Bolívia parasztjainak, munkásainak és bányászainak körében a hétköznapi élet velejárója mind a mai napig. Nem úgy a kokain, ami úgy viszonyul a kokalevélhez, mint a kávébab a metamfetaminokhoz. A kokalevél-termesztés megszüntetését célzó USA „zéró koka” politikáját megtestesítő „Méltóság tervet” a bolíviaiak az életmódjuk elleni támadásként fogják fel. Morales a „zéró kokain” tervet támogatja, amely a kokalevélből nyert anyag finomított, kábítószer formájában történő fogyasztásának oldaláról közelíti meg a problémát, vagyis az amerikai, illetve a bolíviai kokain esetében elsősorban az európai kereslet felől. Mindemellett az USA és Bolívia kábítószerkereskedelemlenyes együttműködése jónak mondható.

illetve visszaállamosítása mellett foglalt állást. Bár Bolívia 64%-os szegénységi rátájával Dél-Amerika legszegényebb országa, a Hugo Chávezzel ápoltság jó kapcsolatainak köszönhetően Morales esélyei Washington és a bolíviai üzleti szektor érdekei ellenében sokkal jobbak, mint korábban lettek volna. Chávez elnökkel való szövetsége azt eredményezi, hogy ő az első olyan elnöke egy szegény, eladósodott országnak a térségben, aki kitűnő alkupozíciókkal léphet fel a nemzetközi hitelintézetek előtt.³⁰ Mindezt az is elősegíti, hogy Venezuela után Bolíviában található a második legnagyobb földgázlelőhely a nyugati féltekén. Az energia-erőforrások birtoklása pedig napjaink nemzetközi kapcsolatainak legfőbb stratégiai kérdése. A külföldi és hazai üzleti körök érdekeinek összeegyeztetése a társadalmi mozgalmaknak tett ígéretekkel óriási feladat, és mindkét oldalról hatalmas nyomás fog nehezedni az elnökre. Még a kompromisszumos megoldások is Morales ellen fordíthatják bármelyik oldalt, ha céljaik elérését veszélyeztetve látják, és máris előáll egy legitimitási válság, mint a régió kormányai esetében már annyiszor. A mindenkor bolíviai elnöknek tisztában kell lennie azzal, hogy az ország komolyabb destabilizációja esetén a földgáztartalékok védelme érdekében mindig fennáll a szomszédos Paraguayban lévő amerikai légi bázison állomásozó csapatok bevetésének lehetősége.³¹

Összegzés

Ez idáig a latin-amerikai populista baloldal térnyerése csak limitált aktivitást eredményezett Washingtonban. Bush 2005 novemberében a Mar del Plata-i csúcstalálkozó sikertelensége nyomán elrendelte az USA Latin-Amerika-politikájának a felülvizsgálatát a külügyminisztérium szakemberei és tanácsadói körében, de egy átfogó stratégia kidolgozása még nem körvonalazódik.³² Mindez azt jelenti, hogy amíg a Bush-kormányzat nem méri fel kellőképpen, hogy a terrorizmus elleni harc és Irak mellett Latin-Amerikában is lehet veszténivalója, vagy amíg a latin-amerikai események következményeit nem érzi közvetlenül a saját bőrén, gazdasági érdekeinek és politikai presztízsének sérülésén keresztül, addig a baloldal további térnyerése és az Amerika-közi kapcsolatok további romlása várható. Az USA legfrissebb, Latin-Amerikára kiható elképzelései a bevándorlás terén a határigazgatási szigorításokon keresztül és a térség országainak, valamint az Amerikai Államok Szövetségének nyújtandó támogatások 2007-re várható csökkentésén keresztül

³⁰ Vö. Mark WEISBROT: *Latin America Shifts Left*, ZNet, 2006. január 21., www.zmag.org/content/showarticle.cfm?ItemID=9562.

³¹ Lásd Ben DANGL: *Bolivia's Trial by Fire*, ZNet, 2006. január 11., www.zmag.org/content/showarticle.cfm?ItemID=9512.

³² Vö. DIEHL: *I. m.*

minden bizonnyal a populista baloldal, köztük esetleg a szomszédos Mexikó populista jelöltjének, López Obradornak a malmára fogja hajtani a vizet. Mint a nyugati félteke története során már annyiszor, most is adódni fog majd olyan esemény vagy események láncolata, amelyek hatására felébred az amerikai kormányzat, és ismét beköszönt a térségre való intenzív koncentráció időszaka. Nem Latin-Amerika elvesztéséről vagy nemzetbiztonsági veszélyekről van szó, hanem a kontinens nemzetközi kapcsolatainak olyan szintű feszültségéről, amely az Egyesült Államok világpolitikai súlyára is kihathat, illetve olyan helyzetet teremthet, amelyben a jószomszédi kapcsolatok helyreállítása extra energiákat vonhat el a szuperhatalomtól, átmenetileg gyengítve szerepét a világpolitika színpadán. A tanulság a térség szakértőinek ismerős lesz: az Egyesült Államok mindenkori kormányzatának nem pusztán a retorika szintjén kellene szem előtt tartania, hogy a nyugati félteke prosperitása és összetartása indirekt módon ugyan, de világhatalmi pozíciójának biztosítását szolgálja.

Plakátok az 1947-es választási kampányban